

De Oranjelijst, een ijkpunt voor het Nederlands biocultureel erfgoed

Lezing door dr. Chris Kik na afloop van de ALV van 11 april j.l.

Als middagprogramma van de algemene ledenvergadering op 11 april jl. gaf dr. Chris Kik, Head Curator Crops bij het Centre for Genetic Resources, Wageningen Universiteit (WUR) een lezing over de Oranje Lijst, een ijkpunt voor het Nederlands biocultureel erfgoed. De heer Kik is opgeleid als bioloog en afgestudeerd in de genetica en ecologie. Als meest avontuurlijk deel van zijn werk verzamelt hij zaden in het buitenland.

Introductie

De onderwerpen die aan de orde komen, zijn: biodiversiteit, voedselzekerheid, verlies aan biodiversiteit en impact van de moderne landbouw. Verder spreekt de heer Kik over het Centre for Genetic Resources, the Netherlands (CGN) en behoud en gebruik van oude landrassen. Ook de missie en organisatie van de stichting de Oerakker komen ter sprake, de Oranje lijst wordt toegelicht, en de vraag wat ons biocultureel erfgoed is. De spreker sluit af met de uitdagingen van CGN voor de komende jaren.

Biodiversiteit

De term 'biodiversiteit' is gemunt door Wilson (1988) en is een samentrekking van 'biologische diversiteit'. Biodiversiteit is het totaal aan genen, soorten en ecosystemen in een regio. Onderscheid wordt gemaakt tussen:

- genetische diversiteit: diversiteit van het genetische materiaal van een soort of populatiesoort
- diversiteit: diversiteit aan soorten in een gebied
- ecosysteem diversiteit: diversiteit aan ecosystemen in een gebied
- Biologische diversiteit is belangrijk voor:
 - Gebruikswaarde in de geneeskunde en de landbouw
 - Leveren van ecosysteem diensten (zoals productie van zuurstof, water, hout; klimaat regulatie, etc.)
 - Ethische en esthetische waarden. Bijvoorbeeld grote groepen mensen willen heilige koeien in India beschermen. Een voorbeeld van esthetische waarde zijn bloeiende boomgaarden.

- En ook voor het waarborgen van voedselzekerheid. De wereldbevolking van 6 miljard nu neemt toe tot 9 miljard in 2050.

Naar verwachting zet de klimaatverandering door. In sommige gebieden zal de landbouwproductie met 50% verminderen, andere gebieden zullen een vermeerdering van de opbrengst te zien geven.

Er vindt verlies aan biodiversiteit plaats. De belangrijkste factoren zijn: habitatveranderingen (bijvoorbeeld grootschalige houtkap op Borneo), invasieve soorten (bijvoorbeeld in Nederlandse bossen de Amerikaanse Vogelkers), overexploitatie (bijvoorbeeld in de visserij), verontreiniging (bijvoorbeeld van de bodem door grootschalig gebruik van kunstmest).

Met één systeem gaat het goed: de gematigde bossen.

Veredeling in de landbouw

De moderne landbouwveredeling heeft geresulteerd in rassen met hoge opbrengsten en meer uniforme rassen. Dit type rassen heeft geresulteerd in het verlies aan oude variabele rassen (zgn. landrassen) en in mechanisme: boeren kijken naar opbrengst en dit gaat vaak ten koste van minder opbrengende oude rassen/landrassen.

Het succes heeft echter gezorgd voor een paradox: oude landbouwrassen verdwijnen, terwijl de veredelaars variatie in het uitgangsmateriaal nodig hebben en die variatie komt onder meer uit oude rassen/landrassen!

De vraag is hoe we biodiversiteit

De heer Chris Kik van Wageningen Universiteit gaat blij naar huis met de peer Docteur Jules Guyot.

wereldwijd kunnen behouden. Je kunt de publieke bewustwording stimuleren door het geven van lezingen en publicatie van artikelen. Een meer technische aanpak is de ontwikkeling van natuurreservaten (in situ management). Een andere mogelijkheid is de opslag van zaden in genenbanken (ex situ management). Een derde manier is het behoud en gebruik van oude rassen/landrassen op de boerderij en in tuinen (on farm, in garden management).

Genenbank

De nationale publieke genenbank is onderdeel van Wageningen Universiteit en Onderzoekscentrum (WUR). Bij de genenbank werkt 15 man/vrouw. Er liggen 0,25 miljoen zakjes zaad luchtdicht verpakt opgeslagen bij een temperatuur van -18°C . Sinds 1985 is dit de nationale publieke zaadbank. Hun missie is conservering, ontwikkeling en gebruik van genetische bronnen voor land- en tuinbouw, veeteelt en bosbouw. Ook draagt de genenbank bij aan de implementatie van internationale overeenkomsten, zoals CBD: Convention on Biological Diversity (1992, Rio de Janeiro) en IT: International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture. De focus van het CGN ligt op tuinbouwgewassen. De collectie bestaat

uit 20 tuinbouwgewassen, met ca. 12 duizend accessies (een accessie-nummer van een gewas is de sleutel tot informatie in de database) en landbouwgewassen met ca. 11 duizend accessies. Er vindt een grote distributie plaats naar onder meer onderzoeksinstituten en veredelingsbedrijven in verschillende landen. CGN staat hiermee op nummer twee in de Europese Unie. Ook heeft het CGN als taak om farm management te faciliteren.

Stichting de Oerakker

Stichting de Oerakker is opgericht door Ruurd Walrecht in 1995. Walrecht begon in 1960 met wat zijn levenswerk zou worden: oude, in Nederland geteelde land- en tuinbouwgewassen te verbeteren en te behoeden voor de ondergang. Hij begon zoveel mogelijk streekassen te telen en te vermeerderen om zo de vitaliteit van ons levend cultureel erfgoed op peil te houden. Walrecht 'boerde' in Veenhuizen, op grond van de Maatschappij van Weldadigheid. Hier komen lijnen bij elkaar: de stichting de Fruithof Frederiksoord werd in hetzelfde jaar opgericht om de collectie historische fruitrassen van de Noordelijke Pomologische Vereniging letterlijk ruimte te geven, ook op grond van bovengenoemde Maatschappij.

In de stichting de Oerakker zijn de netwerken Eeuwig Moes en Bekoring ondergebracht. Het netwerk Eeuwig Moes houdt zich bezig met het behoud en gebruik van oude groentegewassen en het netwerk de Bekoring met het behoud en gebruik van oude graangewassen en begeleidende flora. De stichting bestaat momenteel uit circa 100 agro-initiatieven en wordt gefaciliteerd door CGN. Twee keer per jaar wordt een bijeenkomst georganiseerd. Iedereen kan lid worden, er hoeft geen contributie betaald te worden.

CGN ondersteunt de stichting de Oerakker door haar website te onderhouden, een back-up collectie te bewaren en door het co-organiseren van bijeenkomsten. Ook adviseert CGN het bestuur van de Oerakker en faciliteert CGN kennisoverdracht.

Speerpunt is de oprichting van een koepel van netwerken, waar

stichting de Oerakker, stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) en het netwerk Bomen en Struiken in ondergebracht worden.

De Oerakker heeft informatie over oude rassen bij elkaar gebracht in de Oranje lijst.

De Oranje Lijst

De Oranje Lijst heeft deze naam gekregen, doordat het hier gaat om veelal bedreigde rassen: het licht staat op oranje, nog net niet op rood en oranje is onze nationale kleur. Te bereiken via internet: www.deoerakker.nl - > oranje lijst, www.oranjelijst.nl

Vanaf 2008 zoeken vrijwilligers in oude zaadcatalogi in de bibliotheek van WUR. De Oranje Lijst omvat momenteel 5547 oude rassen (1800 - 1950), waarvan 5 akkerbouwgewassen, 37 tuinbouwgewassen (34 groenten en 3 fruit). Van ca. 20% van de oude rassen nog zaad aanwezig.

De Oranje Lijst is niet klaar, verbeteringen zijn mogelijk en nieuwe rassen of nieuwe soorten kunnen toegevoegd worden.

De Oranje Lijst, gewas appels

Sierd Zijlstra en Lau Simonse hebben in oude catalogi van kwekers en in oude literatuur over hardfruit gezocht naar historische appelrassen. Dit monnikenwerk heeft al 483 oude appelrassen opgeleverd uit de periode 1800 tot 1950. Hiervan zijn 443 rassen nog aanwezig in collecties, zie www.deoerakker.nl/oranjelijst. Honderden appelrassen waren nog niet ingevoerd in de Oranje lijst, gewas appels. De samenstellers van de Oranje lijst zijn dan ook blij met reacties, o.a. die van Jan Veel (zie Pomospost lente 2015), en inmiddels staan er 725 appelrassen in de Oranje Lijst. Ook is de Oranje Lijst al uitgebreid met oude peren- en pruimenrassen. 400 perenrassen zijn al getraceerd, waarvan 50% nog aanwezig is. Bij de pruimen staan 70 van 162 in bronnen genoemde rassen nog in collecties. De vraag is wat je wel behoudt en wat niet.

Uitdaging

Laten we voor de komende vijf jaar op basis van de Oranje Lijst proberen om een nationale, levend cultureel erfgoedcollectie te maken die

bestaat uit 100-250 oude rassen, gebruik makend van de Oranje lijst, en

- deze rassen in behoorlijke hoeveelheden vermeerderen, zodat we een Oerakker collectie opbouwen die goed in stand kan worden gehouden door de leden
- deze rassen beschrijven zodat we weten hoe een ras er uit dient te zien, en
- deze rassen verspreiden naar geïnteresseerden, gebruiken voor demonstratie, productie, etc.

Activiteiten 2015:

- criteria vaststellen welke rassen we kunnen beschouwen als essentieel biocultureel erfgoed ('rassen met een verhaal')
- maken van een voorlopige groslijst, deze opsturen naar geïnteresseerden, en bepalen welke rassen zich kwalificeren
- zaad van een aantal rassen verdelen onder Oerakker- initiatieven die willen vermeerderen (met vermeerderingsinstructie en/of workshop)
- coördinatie bij CGN: database (wie heeft wat) en back-up collectie.

Discussie

Na de presentatie ontstond een levendige discussie over de vraag hoe de fruitboom als biocultureel erfgoed het beste bewaard kan worden. Iemand opperde het genetische materiaal op celniveau in vitro te bewaren. Een ander wilde moederbomen in stand houden. Je zult de rassen moeten beschrijven die je wilt behouden en bepalen of een appelboom een zaailing is of niet. Ook zal er consensus moeten zijn over de namen van de rassen: iedereen moet het eens worden over de juiste naam. Daarna kun je het ras veredelen en vermeerderen. Wie coördineert wat waar staat? CGN heeft al een appel database. Je kunt ca. 100 tot 150 rassen in stand houden en een systeem afspreken voor het in situ onderbrengen van de nationale collectie fruitbomen, bijvoorbeeld op de ene plaats staan er 25, op de andere 100.

Er ligt genoeg werk voor jaren en aan enthousiaste vrijwilligers, die het werk willen uitvoeren, zal het niet ontbreken.

Tekst: Marianne van Lienden